

Hebban

Speels proza, ongrijpbaar als een vos

Lezersrecensie

door [Nico van der Sijde](#) 23 november 2017

Zowel in haar romans als in haar essays is Dubravka Ugresic altijd creatief, inventief, onvoorspelbaar, grillig, eigenzinnig, humoristisch, origineel en ongrijpbaar. En bewonderenswaardig lichtvoetig bovendien, ook als ze schrijft over de voor haar zo kwellende vergroving en verplattung van de westerse cultuur of over de naargeestige kanten van het benepen nationalisme in haar geboorteland Kroatië. Haar nieuwste roman "De vos" is zonder meer vintage Ugresic: prikkelende essay-achtige stukken worden vermengd met dartele verhalende zijpaden, aanstekelijk enthousiaste en informatieve beschouwingen over door haar bewonderde Russische avant-garde schrijvers uit het Stalintijdperk (Pilnjak, Charms, Bulgakov, Oljesja) worden doorregen met vederlichte associatieve fantasieën, zwaarmoedige cultuurfilosofische mopperalinea's monden zomaar ineens uit in springerige stukken als van een spelend kind, autobiografische passages worden met sprookjesachtige passages gecombineerd, cultuurpessimistische somberheid en droevigheid wordt ineens opgevrolijkt met originele beeldspraak of dartele zelfspot. Dat alles levert een heerlijk ongrijpbaar boek op, zonder samen te vatten plot of eenduidige boodschap, dat ook alle genre grenzen aan zijn laars lapt. En die ongrijpbaarheid is een statement op zich: Ugresic moppert ook in dit boek weer op alle botte eenduidigheden en versimpelingen die o.a. de moderne media ons elke dag weer voorschotelen, en haar ongrijpbaarheid is feitelijk een dikke opgeheven middelvinger naar alle botte versimpeling.

De roman bestaat uit zes delen, allemaal associatief en speels-ongrijpbaar opgebouwd en ook onderling zonder conventionele samenhang. Maar in alle delen wordt wel met prikkelende motieven gespeeld, die door hun grilligheid vaak de fantasie stimuleren, en die zorgen voor allerlei associatieve verbanden

tussen de verschillende delen. Zo gaat het vaak over verhalen over hoe verhalen ontstaan: geen beschouwingen die analyseren hoe een verhaal werkt, maar raadselachtige verhalen die het raadsel van het ontstaan van alle verhalen juist vergroten. Ugresic begint het boek met een motto, een citaat van ene I. Ferris: "Het echte literaire genoegen begint wanneer het verhaal aan de controle van de verteller ontsnapt, als het zich gaat gedragen als een ronddraaiende sproeier in een gazon en zijn druppels alle kanten op stuurt; en als het gras niet gaat groeien om het water, maar uit verlangen naar een nabije bron van vocht". Maar die I. Ferris van wie deze uitspraak afkomstig is blijkt later een door Ugresic verzonnen personage: dit motto, dat een citaat leek, is een creatieve passage van de schrijfster. De ogenschijnlijk meta-talige uitspraak over aard en waarde van verhalen is zelf een metaforisch onderdeel van een raadselachtig verhaal. Als lezer ben je dus op het verkeerde been gezet. Bovendien is die passage zelf, door zijn onverwachte metaforiek, ook ongrijpbaar: het "echte literaire genoegen" wordt niet met eenduidige definities vastgepind, maar met springerige beelden getoond. En daardoor past het geweldig bij het boek als geheel, omdat ook dat aan de controle van de verteller (of in elk geval van de aan conventies hechtende lezer) ontsnapt: dit boek is geen conventionele roman, maar een sproeier.

Ook wordt in alle delen associatief gesproken over vossen, en over de vos als mythische figuur in verschillende westerse en oosterse culturen. Uiteraard zonder de bedoeling om tot 'het totaalbeeld' van 'de vos' te komen. Want ja, in veel culturen staat de vos nou juist voor sluwheid, ongrijpbaarheid, listige onaangepastheid, onconventionele doortraptheid, verborgenheid, en onvoorspelbaarheid. Voor slinksheid ook wel: vossen in sprookjes leiden anderen vaak om de tuin, manipuleren sluw de waarheid en de regels. In sommige culturen is de vos de schutspatroon of god van de schrijver, of de schrijfster, zo meldt Ugresic. Zonder dat verder te verklaren, maar je voelt haar pret: zelf manipuleert ze immers met genres, en leidt ze ons om de tuin met motto's die citaten lijken maar verzinsels blijken. En ze haalt ook niet voor niets

de hooggeleerde Isaiah Berlin aan, die schrijvers en denkers verdeelde in twee groepen: egels en vossen. Waarbij de egel zich kenmerkt door het vasthouden aan en uitwerken van een enkel grondidee, terwijl de vos bewust pluralistisch is en voor veelvoudigheid van perspectieven kiest. Stalin was bijvoorbeeld een egel. Maar Montaigne was bijvoorbeeld een vos. En zo ook Ugresic zelf, zou ik denken: niet omdat zij dat ergens expliciet zegt, maar omdat zij dat door haar pluralistische en niet te grijpen proza zo aanstekelijk toont. Ze is bovendien voortdurend net zo rebels en onaangepast als een vos, en ze heeft ook nog eens rood haar.....

"De vos" zit vol gemopper op de plattere en naargeestige kanten van de hedendaagse cultuur, en bevat de nodige treurige passages over de onvermijdelijke neergang en het onontkoombare verval dat ons allemaal treft. Maar als tegenwicht tegen deze niet geringe (en ontroerend opgeschreven) treurnis zijn er dan steeds passages over bijvoorbeeld haar - al dan niet verzonnen- jeugd, waarin "alles op de voorgrond kwam, in hoge resolutie: elke grasstengel, elke mier en elk blaadje, elk detail, en dat ik alles even begerig, en met evenveel aandacht en verbazing, bekeek". Die begerige verbazing wekt ze zelf bij de lezer ook op, bijvoorbeeld met metaforen als: "Als een muis in de val zit, ziet hij -als hij tenminste nog leeft- de maan als een onbereikbare, ronde kaas aan de hemel staan". Een vrij treurige metafoor, maar het beeld van de maan als een onbereikbare ronde kaas vrolijkt mij door zijn originaliteit behoorlijk op. Zoals ook de voortdurende ongrijpbaarheid en originaliteit van het boek als geheel mij voortdurend opvrolijkt. Want daardoor weet ik als lezer bij geen enkele passage precies wat ik voor mij heb, en word ik door alles wat daarna komt steeds verrast, zodat ik steeds weer met aandacht en verbazing kijk naar wat Ugresic mij voorschotelt. En haar vosachtige ongrijpbaarheid bewonder.